

Олексій Караманов – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, завідувач Лабораторії музейної педагогіки, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Коло наукових інтересів: просвітницько-педагогічна діяльність музеїв, музейна педагогіка, музейна психологія, історія педагогіки та світових освітніх процесів, реформаторська педагогіка, мультикультурна освіта, методологія наукових педагогічних досліджень, підготовка вчителів засобами музейної педагогіки.

 <https://orcid.org/0000-0002-0067-0747>

Анатолій Горовий – сценарист, художник, Державна публічна бібліотека імені Лесі Українки, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: сучасні культурологічні проблеми, музейний кінематограф, музейна педагогіка

 <https://orcid.org/0009-0008-9831-6172>

Олег Топилко – начальник відділу Національний заповідник «Киево-Печерська лавра», м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: музейна педагогіка, інтерактивні музейно-просвітницькі заходи, театралізація в музейному просторі

 <https://orcid.org/0009-0000-1378-7437>

УДК 069.12: 791-2

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-4-81-87>

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА І КІНЕМАТОГРАФ: СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ МУЗЕЙНИХ ФІЛЬМІВ

Анотація. У статті проаналізовано особливості взаємодії музейної педагогіки із сучасним кінематографом на основі різних типів та форматів музейних фільмів у контексті організації комунікації з відвідувачами. Визначено історичні аспекти еволюції музейних фільмів, особливості проєктування та створення дидактичних фільмів, поняття «музейна драматургія». Охарактери-

зовано три важливі напрями музейних фільмів, які стосуються елементів документального та ігрового кіно, біографічних фільмів та авторського кіно. Розглянуто п'ять концепцій музейних фільмів трьох українських режисерів, проаналізовано їх особливості та можливості застосування в освітньому процесі для учнів та студентів.

Ключові слова: музейна педагогіка, музейно-педагогічна діяльність, кінематограф, засоби музейної педагогіки, музейний фільм, музейний простір, освітній процес.

Постановка проблеми. Візуалізація та репрезентація різних видів музейної комунікації та освітньої діяльності у просторі музею в умовах взаємодії з різними цільовими групами відвідувачів відіграє значну роль у досягненні цілей будь-якого музейного заняття, зокрема, семінару, уроку, екскурсії, майстер-класу, квесту, хакатону, рольовій грі, адже сприяє осмисленню, усвідомленню та створенню нових образів, програванню їх ролі у часовому та просторовому вимірах, забезпечуючи нові емоції, враження та атмосферу.

Візуалізація передбачає ефективне розгортання, узагальнення і стиснення інформації, що дозволяє представляти її відвідувачам у компактному й зручному вигляді, орієнтуватися не тільки на саме засвоєння знань, а на прийоми його засвоєння і способи мислення. У музейному просторі проглядається взаємозв'язок та окремі зв'язки між різними предметами, а окремі частини і фрагменти знань об'єднуються в єдине ціле, створюючи ефект «причетності» та присутності.

У зв'язку із наведеним вище постає запитання: яке значення у цьому процесі може відігравати короткотермінова візуалізація діяльності музею та навколomuзейного простору упродовж певного часу, з ефектом занурення та підкріплення, озвучення та різноманітної інтерпретації?

Очевидно, що мова йде про те, що ми називаємо «фільмом на музейну тематику», «фільмом про музей» або «музейним фільмом», визначення ролі якого у системі організації комунікації з відвідувачами є важливою складовою нашого дослідження.

Ідея розробки та втілення музейних фільмів поєднана із становленням і розвитком музейної педагогіки у 30-х рр. XX ст. в Німеччині та СРСР, коли музей позиціонував себе як потужний рупор пропагандистської роботи, адже вдало продумана музейна стрічка, переглянута та озвучена на експозиції, завжди мала вражаючий вплив на маси, закликаючи до дій та негайного вирішення проблем. У 50–60-х рр. XX ст. музейний фільм розуміється як засіб ознайомлення з минулим та подіями, що виходили із інтересів людей у різних країнах, активно сприяючи пошквалленню туризму та краєзнавчої діяльності.

У 70–80-і рр. XX ст. музейний фільм стає універсальним засобом освітньо-просвітницької діяльності, коли створюються цікаві пізнавальні стрічки різного формату для різновікової аудиторії, адже глядач мав вийти з власної зони комфорту і активно долучитися до соціальних проблем громади (Банах, 2021, с. 389).

Наприкінці XX – на поч. XXI ст. у зв'язку із поширенням цифрових технологій музейний фільм стає своєрідним засобом творення нових цінностей та інтеракції між людьми, спираючись на актуальні моделі музейної комунікації, поширюючи креативні ідеї нової соціальної місії музеїв, де останні зобов'язані ставати активними учасниками важливих соціальних змін й проєктів (Банах, 2021, с. 389).

У сучасних умовах (початок XXI ст.) ми можемо визнати музейний фільм важливим засобом партисипації, що передбачає залучення широкої аудиторії до творення та озвучення музейних цінностей, обмін інформацією та новими знаннями.

Без сумніву, важливим елементом забезпечення цієї комунікації можуть бути музейні проморолики, рекламні та дидактичні стрічки, документальні та художні фільми, які у різний спосіб дотичні до розкриття концепції, популяризації, обґрунтування різних напрямів діяльності конкретних музейних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукового характеру з порушеної тематики практично відсутні у вітчизняному музеєзнавстві та педагогічній науці – серед небагатьох можна відзначити публікації О. Безручка, А. Гайворонської, А. Неретиної, П. Худякової.

Водночас музейний простір України, незважаючи на брак наукових розвідок, є доволі багатим на різні види музейних фільмів, – зокрема, можна навести роботи режисера Б. Браги та сценариста А. Горового, режисерів О. Червонюк, В. Багрія, О. Мельничука, К. Нечмоні, С. Лозниці та інших митців тощо. Усі ці художні, дидактичні та документальні стрічки об'єднують прагнення популяризації вітчизняної культурної спадщини в музейному просторі, донести до відвідувача глибинний сенс різних подій минулого.

Формування цілей статті. Мета нашого дослідження полягає у визначенні світоглядної ролі музейної педагогіки для проєктування, створення, апробації та впровадження в освітній процес різних концепцій музейних стрічок наукового, дидактичного та просвітницького спрямування.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія музейних об'єктів із кінематографом може відбуватися як на професійному, так і аматорському рівнях, адже сучасні технічні можливості дозволяють достатньо швидко й зручно розкрити та озвучити різноманітні відповідності та протиріччя між природою рухомих зображень і предметами музейних колекцій або пам'ятками у традиційному розумінні.

Зокрема, мова йде не лише про естетичне та художнє сприйняття, а авторську інтерпретацію різноманітного музейного матеріалу:

- творів художнього та образотворчого мистецтва;
- предметів релігійного культу;
- архітектурних, археологічних та етнографічних пам'яток.

Такі інтерпретації ґрунтуються на глибокому аналізі історичних подій, численних неординарних фактах, свідченнях, ретроспективних явищах, порівняннях, зіставленнях, контрастах, комбінаціях різних методів оцінки, роздумах, проєкціях на майбутнє.

Це пов'язано з переосмисленням та відмінним, неоднаковим, нешаблонним розумінням універсального призначення музеїв – адже якщо одні музейні заклади оцифровують колекції, впроваджують сучасні практики в дослідницьку й пошуково-просвітницьку роботу, користуючись широкою зацікавленістю туристів, збільшують свою привабливість та наполегливо презентують власну ідентичність, пишаючись своєю політичною місією, інші поводять себе здебільшого стримано та консервативно, замикаються в собі та перебувають на самоізоляції, концентруючись на патріотичному вихованні й не встигаючи перелаштуватися відповідно до політичною кон'юнктури (Руденко, 2021, с. 6–7).

У зв'язку із популярністю музейних фільмів у музейній практиці необхідно виокремити можливі цільові групи адресатів цих фільмів на відповідну тематику. Насамперед мова йде про три основні групи споживачів й відповідно три типи кінопродукції:

- науково-популярні та документальні фільми для широкого загалу, призначені для заохочення регулярного відвідування музеїв та ознайомлення з різними історичними пам'ятками на основі розширених коментарів, створення пізнавальних історій та фахових тлумачень окремих музейних експонатів;
- дидактичні стрічки для людей, що навчаються – головно учнів та студентів, які здобувають необхідну інформацію для розвитку необхідних умінь, навичок, компетенцій та якісних фахових знань у відповідній галузі, вчать інтерпретувати та озвучувати культурну спадщину;
- фільми технічного характеру для зберігачів, фондкових працівників, консерваторів та реставраторів, які разом можуть становити неабиякий інтерес для широкого загалу з огляду на свою репрезентативність.

Наприклад, перший тип кінопродукції може мати чимало напрямів, зумовлених ефектами пропаганди, промоції та популяризації, які розкривають значення подій соціального життя у сьогоденні та ретроспективі та можуть бути спрямовані на широку публіку у вигляді новин, кінохроніки, присвяченої найпомітнішим подіям мистецького життя.

Це ж стосується й повідомлень про відкриття нових музеїв, виставкових залів, тимчасових виставок, арт-центрів, презентацію нових музейних надбань, археологічних відкриттів, рестав-

раційних робіт, які збуджують цікавість та поживляють інтерес публіки до різноманітної музейної діяльності, пов'язаною з інтерпретацією історичних пам'яток.

Ще одним виміром цього напрямку може бути створення різнопланових музейних фільмів, присвячених колекціям або конкретному витвору мистецтва та особливостям його занурення в мистецьке, історичне або природне середовище.

Наприклад, проєктування та створення дидактичних фільмів (як правило, тривалістю не більше 10–20 хвилин) передбачає осмислення відповідного історичного періоду та контексту музею, відбір необхідних музейних артефактів, які б могли стати виразниками-маркерами певного історичного часу, підготовку плану-сценарію та безпосередню творчу роботу із запланованими сюжетами, які повинні мати пізнавально-виховний характер, стимулювати до дискусій, рефлексій, постійного обміну думками та розмірковувань (Караманов, 2021, с. 8–9).

Як правило, музейні фільми об'єднують у свої площині щонайменше три важливі напрями:

- елементи документального та ігрового кіно, яке відтворює історію різних процесів і явищ, озвучених у музейному та навколomuзейному просторі;
- елементи біографічних стрічок, які повноцінно розкривають роль і значення видатної персоналії, інформація про яку представлена/дотична/опосередковано стосується конкретної музейної експозиції;
- елементи авторського кіно, що сприяє власному осмисленню різних непересічних фактів, подій і постатей минулого, їх залучення дискурсу сьогодення.

Практичною ілюстрацією нашого дослідження буде презентація концепцій п'яти музейних фільмів трьох українських режисерів, які мають визнання й користуються популярністю у вітчизняному музейному просторі завдяки класично побудованим сюжетам, що дає їм право слугувати прикладом для застосування в освітньому процесі закладів освіти.

Розглянемо серію художніх короткометражних картин українського режисера Богдана Браги – «Хрест Марка Печерника», «Стріла заздроців. Поєдинок», «РІКА ЧАСУ Володимира Іванишина» (автор сценарію Анатолій Горовий), стрічку «Михайло Боїм – Ex Voto» (автор сценарію і режисер Оксана Червонюк) та «Жива традиція» (автор сценарію і режисер Кирило Нечмоня).

Фільм «Хрест Марка Печерника» (<https://www.youtube.com/watch?v=FnbigOD6oQY>) має яскраво виражену дидактичну спрямованість, монологічно оповідаючи про історію одного експонату (мідний хрест візантійської роботи XI ст. ченця Марка Печерника, який мав визначні характеристики) від імені музейного працівника. Попри незначну тривалість та лаконічність сюжету, він є надзвичайно інформативним та чітко спроектованим з огляду на безпосереднє застосування в освітньому процесі, адже він не лише відтворює історичні сюжети, поєднуючи минуле і сучасне, а й має елементи непізнаного, що охоплює цікаві легенди та перекази про зцілення.

Фільм «Стріла заздроців. Поєдинок» (<https://www.youtube.com/watch?v=gF5FjEvzCKs>) у захопливій та ігровій формі оповідає про стародавні князівські часи, коли особливо цінними були знання для зцілення людини – як реальних хвороб, так і для зцілення людських душ. У фільмі розповідається про заснування першої лікарні та аптеки на території Києво-Печерського монастиря ще в XI ст., лікаря-ченця Агапіта, бібліотеку, давніх цілителів та різні традиції лікування у середньовіччі.

Художньо-пізнавальна стрічка «РІКА ЧАСУ Володимира Іванишина» (<https://www.youtube.com/watch?v=ISQ9iWx5XSs>) є автобіографічною картиною, присвяченою видатному митцю – художнику по дереву Володимиру Іванишину. Незважаючи на класичний сюжет, стрічка пройнята образами різних міфологічних творів митця, які у поєднанні з вдало підбраною музикою створюють неповторну ауру та сприятливе середовище, яке у комбінації з музейними образами поживляє емоційний настрій, адже одним з лейтмотивів твору є мрія як прагнення до самореалізації людини, а також різне віддзеркалення часу.

Художній фільм «Михайло Боїм – Ex Voto» (<https://www.youtube.com/watch?v=t7mXmiJT6nY>) (ця стрічка представлена у скороченій та розширеній версіях – Олексій Караманов) у захопливій пригодницькій формі з елементами діалогу розповідає про життєвий шлях видатного львів'янина

Михайла Боїма. Цей герой, попри маловідомість широкому загалу сучасників, свого часу став одним із перших європейців, хто прибув з офіційною посольською місією до Піднебесної імперії (сучасного Китаю). Михайла Боїма називають львівським Марко Поло і наголошують, що він – піонер китайської медицини у Європі, адже під час мандрівки до Азії уродженець Львова Боїм зробив низку визначних наукових відкриттів, здійснивши значний внесок у географічну науку, а про його життя сміливо можна писати пригодницький роман (Михайло Боїм – львів'янин..., 2020).

Короткометражний фільм «Жива традиція» (<https://www.youtube.com/watch?v=BBJAb4m2Yeg>), створений у співпраці режисера з музеєм Івана Гончара, у класичному форматі розповідає про музей видатного українського скульптора, художника, етнографа та колекціонера Івана Гончара, цінності традиційної української культури та її сучасне сприйняття. У фільмі простежуються історичні аспекти, пов'язані з важливістю шанування, утвердження та збагачення власної культури у складні часи, актуалізації власних сил людини, підіймаються проблеми діалогу поколінь, стилістики й виявлення традицій, інтеграції елементів традиційної культури у міське життя, що може слугувати взірцем для наслідування, адже стрічка адресована головню до молоді.

Загальну характеристику цих стрічок можна визначити й за таким алгоритмом:

- композиція і сюжет;
- дидактичний потенціал;
- зв'язок з елементами музейного та навколomuзейного простору;
- кульмінаційні моменти та емоційний потенціал;
- завершеність або незавершеність як стимул до пошуків відповіді на поставлені запитання.

Окрім цього, важливим критерієм того чи іншого фільму можна визначити дію, яка б мала не тільки науково-пізнавальний характер, а й викликала інтерес у художньому плані, захоплювала глядача, інтригувала, спонукала до співпереживання. Це важливо, наприклад, з огляду на удосконалення навичок неформального міжособистісного спілкування у процесі встановлення ділових або дружніх контактів на основі спільних інтересів, пов'язаних з тематикою музею та змістом його колекцій (Караманов, 2006, с. 124–125).

Зауважимо, що з-поміж наведених картини «Хрест Марка Печерника» та «Стріла заздощів. Поєдинок» свого часу вийшли на широкий телевізійний екран телерадіоканалу «ГЛАС» завдяки спільній роботі Богдана Браги (режисер), Анатолія Горового (сценарій та акторська гра), Олега Топилка (акторська гра) у взаємодії з відділом освітніх програм Національного заповідника «Києво-Печерська Лавра» під час роботи над тематикою, пов'язаною із розкриттям ролі і значення персоналій – видатних особистостей, причетних до історії Лаври, які сприяли розвитку певних культурно-історичних традицій; відображення історико-культурних подій в житті Лаври та визначення історії й долі реліквій та музейних експонатів, прямо або опосередковано пов'язаних з історичними та духовними подіями в Україні.

Наведені приклади музейних фільмів дають можливість звернутися до поняття «музейна драматургія», яка полягає у наявності певної сюжетної лінії, зав'язки, кульмінаційних моментів та загадки, побудованої на реальних фактах та використанні автентичних артефактів, яка залишається для розгадки глядачам. Під час перегляду фільму відбувається процес чуттєвого сприйняття об'єктивних, у конкретному випадку музейних предметів, а також безпосередня дія стимулів на органи чуття, у результаті чого виникає суб'єктивне переживання, а отже й інтелектуальне привласнення колись відчужених і нібито сторонніх предметів, як своїх особистих (Горовий, 2014, с. 25), адже музей здатний не лише занурювати глядача у культуру минулого, а й «прокладати місток» до цінностей сьогодення (Караманов, 2010, с. 138).

Різноманітня спрямованість стрічок Оксани Червонюк, Кирила Нечмоні, Богдана Браги та сценариста Анатолія Горового, захоплююча акторська гра Анатолія Горового і Олега Топилка відкривають нам нові можливості для творчого використання цікавого пізнавального візуального матеріалу у найширшому вимірі, а насамперед – в освітньому процесі для студентів закладів вищої освіти, учнів загальноосвітніх середніх закладів освіти та центрів неформальної освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті музейні стрічки можуть слугувати потужним дидактичним арсеналом та знаковим знаряддям для промоції української культури, розкриваючи потенціал, навчальні та виховні можливості музейних предметів та навколomuзейного простору, пов'язаного із біографіями видатних постатей минулого, стимулюючи розробку ідей різних медіа-продуктів до важливих дат і подій, цікавих фактів та непересічних особистостей.

Отже, проєктування, розробка та створення музейних фільмів має визначний потенціал для вітчизняної музейної справи та музейної педагогіки, адже може організувати не лише оптимальні умови для ознайомлення й популяризації вітчизняної та світової матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, а й сприяти зануренню у минуле, баченню нових контекстів і перспектив музейної та музейно-педагогічної діяльності, яка виходять на широкий соціальний рівень та репрезентує себе в прикладній освітній роботі з учнівською та студентською молоддю, окресленню аксіологічних аспектів роботи самого музею як універсального центру комунікації, розвитку та саморозвитку кожного відвідувача.

Використані джерела

- Банах, В. (2021). Соціальна місія музеїв: еволюція поняття. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 8 (50), 386–401. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.8/50.239082>.
- Горовий, А. (2014). Музейний фільм як метод музейної педагогіки. Матеріали Другої науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (Київ, 25–26 вересня 2014 р.). Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ: НКПІКЗ, 23–25.
- Караманов, О. В. (2010). Вищий навчальний заклад у просторі музею: перспективи впровадження інтегрованих курсів. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 26, 134–142.
- Караманов, О. В. (2021). Дидактичні засоби музейної педагогіки як елемент формування нового освітнього простору. Освіта і педагогічна наука, 1 (176), 3–11.
- Караманов, О. В. (2006). Музейна педагогіка як засіб формування професійних цінностей студента-історика. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна: Збірник наук. праць. Львів: Львівський національний ун-т імені Івана Франка, 21. Ч.ІІ, 119–125.
- Михайло Боїм – львів'янин, який навчив європейців міряти пульс і їсти киви. (2020). <https://dyvys.info/2020/09/06/myhajlo-boyim-lviv-yanyu-yakyj-navchuv-yevropejtsiv-miryaty-puls-i-yisty-kivi/>
- Руденко, С. Б. (2021). Музей як технологія: монографія. Київ: Ліра-К, 2021.

References

- Banakh, V. (2021). Sotsialna misiia muzeiv: evoliutsiia poniattia. Problemy humanitarnykh nauk: zbiryk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho univertsytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia, 8 (50), 386–401. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.8/50.239082>. (in Ukrainian).
- Horovyi, A. (2014). Muzeinyi film yak metod muzeinoi pedahohiky. Materialy Druhoi naukovy-praktychnoi konferentsii «Muzeina pedahohika – problemy, sohodennia, perspektyvy» (Kyiv, 25–26 veresnia 2014 r.). Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk. Kyiv: NKPIKZ, 23–25. (in Ukrainian).
- Karamanov, O. V. (2010). Vyshchyi navchalnyi zaklad u prostori muzeiu: perspektyvy vprovadzhenia intehrovanykh kursiv. Visnyk Lvivskoho univertsytetu. Seriiia pedahohichna. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka, 26, 134–142. (in Ukrainian).
- Karamanov, O. V. (2021). Dydaktychni zasoby muzeinoi pedahohiky yak element formuvannia novoho osvithnoho prostoru. Osvita i pedahohichna nauka, 1 (176), 3–11. (in Ukrainian).
- Karamanov, O. V. (2006). Muzeina pedahohika yak zasib formuvannia profesiynykh tsinnosteii studenta-istoryka. Visnyk Lvivskoho univertsytetu. Seriiia pedahohichna: Zbiryk nauk. prats. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi un-t imeni Ivana Franka, 21. Ch.II, 119–125. (in Ukrainian).
- Mykhailo Boim – lvivianyn, yakyi navchuv yevropejtsiv miriaty puls i yisty kivi. (2020). <https://dyvys.info/2020/09/06/myhajlo-boyim-lviv-yanyu-yakyj-navchuv-yevropejtsiv-miryaty-puls-i-yisty-kivi/>(in Ukrainian).

Rudenko, S. B. (2021). *Muzei yak tekhnolohiia: monohrafiia*. Kyiv: Lira-K, 2021. (in Ukrainian).

Oleksii Karamanov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education, Head of the Laboratory of Museum Pedagogy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Research interests: educational and pedagogical activity of museums, museum pedagogy, museum psychology, history of pedagogy and world educational processes, reformist pedagogy, multicultural education, methodology of scientific pedagogical research, teacher training by means of museum pedagogy

Anatolii Horovyi, Screenwriter, artist Lesia Ukrainka State Public Library, Kyiv, Ukraine

Research interests: modern cultural problems, museum cinematography, museum pedagogy.

Oleh Topylko, Head of the Department National Preserve «Kyiv-Pechersk Lavra», Kyiv, Ukraine

Research interests: museum pedagogy, interactive museum educational activities, theatricalization in the museum space.

MUSEUM PEDAGOGY AND CINEMA: CONTEMPORARY CONCEPTS OF MUSEUM FILMS

Abstract. The article analyses the peculiarities of the interaction between museum pedagogy and contemporary cinema based on different types and formats of museum films in the context of organising communication with visitors. The historical aspects of the evolution of museum films, the peculiarities of designing and creating didactic films, and the concept of "museum drama" are defined. Three important areas of museum films are described, which include elements of documentary and fiction films, biographical films, and auteur films. The authors also examine five concepts of museum films by three Ukrainian directors, analyse their features and possibilities of application in the educational process for school and university students.

Keywords: museum pedagogy, museum pedagogical activity, cinema, means of museum pedagogy, museum film, museum space, educational process.